

УДК 343.21:341.4(4)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.10>

НОВІТНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Крикун Вячеслав Віталійович,
доктор юридичних наук, доцент,
проректор
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Братель Сергій Григорович,
кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена аналізу законодавства Європейського Союзу. Кримінальне процесуальне законодавство ЄС зазнає перманентного розвитку та еволюціонує разом із розвитком суспільних відносин. Йдеться про максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічну та правову інтеграцію держав-членів ЄС, яка виявляється, зокрема, у спрощенні процедур поліцейського та судового співробітництва, трансформацію форм міжнародного співробітництва, яка поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС. Визначено основні тенденції розвитку європейського законодавства. Серед основних тенденцій визначено: гармонізацію, спрощення надмірного формалізму, впровадження інформаційних технологій, запровадження безпекового середовища, встановлення мінімальних вимог до національного законодавства. Серед яскравих прикладів спрощення формалізму є запровадження європейського ордеру. Створення безпекового середовища спрямоване на боротьбу з організованою злочинністю, відмивання коштів та інше, в тому числі й боротьбу з кіберзлочинами. Впровадження інформаційних технологій характеризується запровадженням Е-Кодексу (електронне правосуддя завдяки онлайн-обміну даними). Гармонізація являє собою тісну взаємодію національних законодавств країн-членів ЄС, підставою чого стала боротьба з транснаціональною злочинністю. Кримінальне процесуальне законодавство ЄС еволюціонує разом із розвитком громадянського суспільства. Максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічна та правова інтеграція держав-членів, яка поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС, усе це вимальовує певні еволюційні вектори розвитку кримінального процесуального законодавства ЄС. Усвідомлення зазначених тенденцій і їх відображення в національній законотворчій стратегії надасть нашій країні гандикап на шляху до вступу в Європейський Союз та в разі полегшить інтеграцію нашого законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Ключові слова: європейське законодавство, реформування, тенденції, гармонізація, інформаційні технології, безпекове середовище.

THE LATEST TRENDS IN THE REFORM OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Krykun Viacheslav Vitaliiovych,
Doctor of Law Sciences,
Associate Professor,
Prorector
(Odessa State University
of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

Bratel Serhii Hryhorovych,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor,
First Vice-Rector
(Odessa State University
of Internal Affairs,,
Odessa, Ukraine)

The article is devoted to the analysis of the legislation of the European Union. Criminal procedural legislation of the EU undergoes permanent development and evolves along with the development of social relations. It is about the maximum consolidation and protection of the rights of participants in criminal proceedings, the economic and legal integration of EU member states, which manifests itself, in particular, in the simplification of police and judicial cooperation procedures, the transformation of forms of international cooperation, which is combined with rapid scientific and technical progress, the fight against organized crime and security within the EU. The main trends in the development of European legislation have been determined. Among the main trends are identified: harmonization, simplification of excessive formalism, introduction of information technologies, introduction of a secure environment, establishment of minimum requirements for national legislation. Among the vivid examples of simplification of formalism is the introduction of the European warrant. The creation of a secure environment is aimed at combating organized crime, money laundering, etc., including combating cybercrime. The implementation of information technologies is characterized by the introduction of the E-Codex (electronic justice thanks to online data exchange). Harmonization represents a close interaction of the national legislation of the EU member states, the basis of which was the fight against transnational crime. EU criminal procedural legislation evolves along with the development of civil society. The maximum consolidation and protection of the rights of participants in criminal proceedings, the economic and legal integration of member states, which is combined with rapid scientific and technical progress, the fight against organized crime and ensuring security within the EU, all this outlines certain evolutionary vectors of the development of EU criminal procedural legislation. Awareness of these trends and their reflection in the national legislative strategy will give our country a handicap on the way to joining the European Union, and many times will facilitate the integration of our legislation into the legislation of the European Union.

Key words: European legislation, reforms, trends, harmonization, information technologies, safe environment.

Наша країна переживає одні з найважчих сторінок своєї історії. Жорстокий і неспровокований напад росії спрямований на знищення нашої країни, її самобутності, її ідентичності та її народності. Цей напад спрямований на перешкоджання нашим євроінтеграційним

прагненням. Однак така підступність приречена на поразку. Український народ зробив свій свідомий вибір, наші подальші кроки безальтернативно спрямовані на вибудовування в нашій країні загальноєвропейських стандартів, що дозволить нам долучитись до європейської сім'ї. І, незважаючи на збройну агресію, на надзвичайно важкі умови, ми повинні продовжувати наші євроінтеграційні прагнення. З цією метою вважається абсолютно необхідним аналізувати європейське законодавство, визначати тенденції його розвитку, зрозуміти європейські пріоритети та дослідити еволюційні моделі законодавства.

Європейське законодавство – дуже широке поле для вивчення, і в українській правовій науці дослідження кримінального процесуального законодавства ЄС має фрагментарний характер. Водночас варто зазначити, що вітчизняні науковці з кримінального процесу приділяли увагу аналізу проблематики європейських стандартів кримінального провадження. Серед таких необхідно відзначити І.В. Басисту, Р.І. Благуту, О.М. Броневицьку, І.В. Гловюк, О.М. Дроздова, О.В. Захарову, В.В. Зуєва, О.В. Капліну, Г.Р. Крет, С.О. Ковальчука, А.І. Кунтія, О.П. Кучинську, Л.М. Лобойка, Т.О. Лоскутова, В.В. Луцика, В.Т. Нора, О.М. Овчаренко, А.М. Орлеана, М.І. Пашковського, А.В. Підгодинську, М.А. Погорецького, Т.В. Садову, Х.Р. Слюсарчук, Г.К. Тетерятник, В.Г. Уварова, Т.І. Фулей, Р.М. Шеховцова, О.Г. Шило, М.Є. Шумила, В.М. Юрчишина.

Прагнення України доєднатися до європейського простору вимагає усвідомлення загальноєвропейських тенденцій та еволюційних процесів, у тому числі і в законодавчій сфері. І саме усвідомлення зазначених тенденцій дасть можливість оптимально вибудовувати національне законодавство, яке матиме потенціал безперешкодної взаємодії із законодавством ЄС, у тому числі і в кримінальній процесуальній сфері.

Кримінальне процесуальне законодавство ЄС зазнає перманентного розвитку та еволюціонує разом із розвитком суспільних відносин. Ідеться про максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічну та правову інтеграцію держав-членів ЄС, яка виявляється, зокрема, у спрощенні процедур поліцейського та судового співробітництва, трансформацію форм міжнародного співробітництва, яка поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС.

Аналіз законодавства ЄС у кримінальній процесуальній сфері дає можливість сформулювати певні напрями (тенденції) еволюційних процесів, а саме:

- спрощення надмірного формалізму;
- впровадження інформаційних технологій;
- гармонізацію;
- встановлення мінімальних вимог до національних законодавств;
- забезпечення безпекового середовища.

Спрощення надмірного формалізму. Одна з особливостей кримінального процесу – це наявність у ньому формальних вимог і процедур. Формальність є елементом кримінальної процесуальної форми, якщо вона реалізується учасником кримінального провадження у межах, визначених законом, водночас надмірна формальність є проявом формалізму, який у науковій літературі має негативне значення [18, с. 210] та негативно відображається на результативності кримінальної процесуальної діяльності.

Простежуючи еволюцію розвитку різних інститутів кримінального процесуального права ЄС, можна дійти висновку, що законодавець ЄС позитивно оцінює спрощення формалізму у розвитку законодавства.

Поліцейське та судове співробітництво між державами-членами ЄС упродовж свого існування зазнало значних реформацій.

Найбільш промовисто тенденція спрощення формалізму прослідковується у впровадженні інституту європейського ордеру. Представляючи цей інструмент,

європейський законодавець фактично передбачив можливість їх автоматичного виконання без будь-яких додаткових перевірок.

Окрім цього, тенденція спрощення свідчить про відсутність вимоги щодо «подвійної криміналізації діяння» (як це було у разі екстрадиції), зменшення кількості підстав для відмови у виконанні ордерів, уніфікована форма ордера (зазвичай така форма представлена додатком до відповідного правового акта, який встановлює правову основу конкретного ордера) [22, с. 77–78].

З тенденцією спрощення надмірного формалізму тісно пов'язана ще одна тенденція кримінального процесуального законодавства ЄС, а саме **провадження інформаційних технологій**. Науково-технічний прогрес, глобальна інформатизація суспільного життя та масштабне використання електронних засобів комунікації зумовлюють необхідність переходу органів кримінального судочинства на якісно новий рівень [19, с. 338].

Варто зауважити, що використання інформаційних технологій у державах-членах ЄС значно варіювалося: лише в 11 державах-членах застосування відеоконференції було можливе у всіх випадках (42%) від загальної кількості держав-членів ЄС, часткове використання – у 14 державах (54%), у одній державі воно було неможливим (4%) [12, с. 9].

Також варто зазначити, що спалах пандемії COVID-19 перетворив використання інформаційних технологій на необхідність та нову реальність кримінального судочинства. Епідеміологічні обмеження призвели до посиленого використання засобів дистанційного спілкування як у судовому процесі (наприклад, для допиту свідків), так і для іншого спілкування (зокрема, дослідження доказів) між суддями, прокурорами, адвокатами та іншими суб'єктами, що сприяють функціонуванню системи правосуддя [3, с. 19].

Своєю чергою це відкрило шлях для нових ініціатив ЄС, спрямованих на розширення сфери використання різних технологій у судах і використання електронної інформації у кримінальному провадженні.

Разом із цими висновками Комісія надала пропозицію до Регламенту про е-Кодекс (електронне правосуддя завдяки онлайн-обміну даними) [10]. Е-Кодекс складається з пакета програмних документів, який забезпечує зв'язок між національними системами та дає змогу користувачам швидко й безпечно надсилати та отримувати документи, докази чи іншу інформацію. Тобто е-Кодекс передбачає створення взаємодіючих і безпечних децентралізованих комунікаційних мереж між національними ІТ-системами, які підтримують транскордонні кримінальні провадження.

Гармонізація. У сучасному світі спостерігається тенденція до дедалі тіснішої взаємодії держав, яка знаходить свій прояв у сфері економіки, однак не оминає й інші сфери суспільного життя. Ця тенденція є закономірною та всеосяжною, охоплює різні сфери правового регулювання, має суттєвий вплив на правову ідеологію та юридичну практику окремих держав, визначає конфігурацію міжнародного правопорядку загалом [16, с. 3]. Сфера кримінального правосуддя не стала винятком і також зазнає впливу певних інтеграційних тенденцій.

Однією з головних причин інтеграційних тенденцій у сфері кримінального правосуддя варто вважати транснаціональну злочинність. Боротьба зі злочинністю є одним із елементів політики ЄС у сфері простору свободи, безпеки та правосуддя. Слушною видається думка, що сучасна злочинність не знає територіальних кордонів, і це зумовлює необхідність у більш тісній взаємодії держав у боротьбі проти неї [20, с. 289].

К. Нуотіо зазначає, що гармонізація сама собою є гнучкою концепцією, яка має різні значення; найбільш типовим розумінням якої є зменшення відмінностей між правовими системами шляхом запровадження спільних рамок і політик [9, с. 75]. Професор Хекер аргументує, що гармонізацію слід розуміти як зближення змісту кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм держав-членів відповідно до

встановлених цілей ЄС [6, с. 83]. Таке зближення, як зазначається в європейській правовій доктрині, «є безумовно необхідним для належного функціонування механізмів судового співробітництва, особливо взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах» [15, с. 242].

У науковій літературі гармонізацію класифікують на пряму, яка досягається шляхом конкретних інструментів, і непрямую, до якої входить взаємне визнання судових рішень і прецедентна практика ЄСПЛ [8, с. 83].

Зародження тенденції гармонізації у законодавстві ЄС простежується ще в основоположних документах ЄС, а саме у Маастрихтському та Амстердамському договорах, відповідно до яких держави-члени ЄС зобов'язувалися реалізовувати співробітництво у кримінально-правовій сфері, надавати правову допомогу в кримінальних справах.

Новий етап гармонізації кримінального процесуального законодавства настав із прийняттям Договору про функціонування Європейського Союзу [2, с. 47–290]. Ст. 82 цього Договору шляхом директив, прийнятих у спосіб загальної законодавчої процедури, дає можливість компетентним органам ЄС установлювати мінімальні правила, які повинні враховувати розбіжності між правовими системами та традиціями держав-членів ЄС.

Однак гармонізація законодавства, зокрема кримінального процесуального, не є самоціллю. Її варто інтерпретувати функціонально. Вона слугує не для того, щоб лише знизити правову диференціацію між державами-членами ЄС, а й для того, щоб досягнути певної загальної політичної цілі, такої як «спільний європейський добробут» [11, с. 44]. Саме тому гармонізація кримінального процесуального права є вираженням спільних цінностей держав-членів ЄС.

Саме тому, зважаючи на згадану особливість гармонізації кримінального процесуального законодавства ЄС, можна вирізнити ще одну його тенденцію.

Йдеться про тенденцію **встановлення мінімальних вимог до національних законодавств**. Очевидно, що у кожній державі національне кримінальне процесуальне законодавство відображає певні культурні, духовні, соціальні, історичні та правові традиції, політичний лад, рівень економічного розвитку. Національне регулювання кримінальних процесуальних відносин у кожній державі по-своєму унікальне та має право на самостійне існування.

З уваги на зазначене гармонізація, поважаючи ці правові традиції, залишає певну дискрецію («право вибору») для держав-членів ЄС.

Урахування розбіжностей у сфері кримінального процесу є більш складним завданням через значну кількість цих розбіжностей у внутрішньому законодавстві держав-членів ЄС саме у процесуальній сфері.

Прикладом встановлення мінімальних вимог до національного законодавства може бути Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих № 2012/29/ЄС від 25.10.2012 [4, с. 57–73]: закріплюючи дефініцію поняття «потерпілий», у документі вказано, що потерпілими вважаються і близькі родичі потерпілого. Ця норма директиви дає можливість державам на власний розсуд установлювати у національному законодавстві обмеження з приводу кількості родичів потерпілих, які можуть одержувати компенсацію.

Таким чином, директиви ЄС установлюють лише мінімальні стандарти кримінального процесу, які повинні були імплементовані та конкретизовані у національному законодавстві держав-членів.

Очевидно, що ця конкретизація норм у національному законодавстві буде варіюватися та відрізнятися, оскільки слід враховувати різні правові традиції держав-членів ЄС.

Також варто зазначити і про таку тенденцію, як **забезпечення безпекового середовища**. Д. Верваел зазначає, що європейська кримінальна юстиція – це не лише

про гармонізацію та європеїзацію національних систем кримінального правосуддя, а також про спільну політику в кримінально-правовій сфері, а також про спільні цінності [13, с. 7]. Однією з таких цінностей є безпека.

В останнє десятиліття концепція забезпечення внутрішньої безпеки розвивалася паралельно з кримінальним і кримінальним процесуальним правом ЄС [7, с. 215]. Підтвердженням пріоритетності забезпечення безпеки може бути активна боротьба ЄС із викликами XXI століття, головними серед яких є відмивання грошей, тероризм та організована злочинність.

Аналізуючи акти ЄС у сфері кримінального процесу, можна зауважити, що європейський законодавець здійснює логічні та послідовні кроки, спрямовані на забезпечення безпеки. Розглянемо деякі із них.

Традиційний підхід у боротьбі з організованою злочинністю, який ґрунтується на застосуванні покарання щодо осіб у вигляді позбавлення волі, видається недостатнім для боротьби з протиправною поведінкою осіб, яка спрямована на виробництво та акумулювання матеріальних благ [14, с. 2]. Зважаючи на нові загрози та виклики з боку сучасного злочинного світу, міжнародна спільнота й окремі держави світу впроваджують нові нетрадиційні заходи протидії найбільш небезпечним злочинам, зокрема арешт і конфіскацію активів. Віднедавна спостерігається тенденція до розширення застосування цих превентивних заходів [21, с. 256].

Іншим прикладом забезпечення безпекового середовища кримінального процесуального законодавства ЄС є забезпечення кібербезпеки у межах Європейського співтовариства. Адже поширення інформаційних і комунікаційних систем дає дедалі нові можливості несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів [17, с. 349]. Одним із нещодавніх актів у цій сфері є Резолюція про боротьбу з кіберзлочинністю [5, с. 29–43], в якій Європарламент наголошує на важливості запобігання кіберзлочинності та підкреслює важливість поліцейського та судового співробітництва. Окрім цього, звертається увага на необхідність розроблення загальноєвропейського підходу до кримінального процесу в кіберпросторі. Зроблено акцент на ролі та відповідальності провайдерів послуг (як суб'єкта зберігання та надання електронних доказів) у забезпеченні загальної кібербезпеки.

У липні 2020 р. Європейська Комісія визначила нову Стратегію внутрішньої безпеки ЄС на період із 2020 р. до 2025 р., яка прийшла на заміну Європейському порядку денному з питань безпеки [1].

Кіберзлочинність зростає щодня: сьогодні об'єктом кіберзлочинних правопорушень можуть бути не лише економічні інтереси людини, а також її особиста інформація. В зв'язку з цим іншим аспектом забезпечення безпекового середовища кримінального процесуального законодавства слід вважати комплекс актів, спрямованих на забезпечення захисту персональних даних у межах ЄС. Беззаперечним є той факт, що збільшуються обсяги використання персональних даних фізичних осіб, транскордонне передавання цих даних та обмін, що зумовлене об'єктивними потребами. Водночас зростають і ризики їх можливого злочинного використання. Саме тому забезпечення безпеки персональних даних є тією сферою, яка потребує ретельної та чіткої регламентації у межах Європейського співтовариства.

Таким чином, аналізуючи тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства ЄС, можна дійти висновку, що зазначені тенденції формують загальну систему та є взаємопов'язані.

Кримінальне процесуальне законодавство ЄС еволюціонує разом із розвитком громадянського суспільства. Максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічна та правова інтеграція держав-членів, яка

поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС, усе це вимальовує певні еволюційні вектори розвитку кримінального процесуального законодавства ЄС.

Усвідомлення зазначених тенденцій і їх відображення в національній законотвірчій стратегії надасть нашій країні гандикап на шляху до вступу в Європейський Союз та в разі полегшить інтеграцію нашого законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Communication from the commission to the European Parliament, the council, the European economic and social Committee and the Committee of the regions. The European Agenda on Security. Strasbourg, 28.4.2015 COM (2015) 185 final.
2. Consolidated version of the Treaty on European Union. *OJ C 326*. 26.10.2012. P. 13–390.
3. Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age. Report of a CEPS and QMUL Task Force. Centre for European Policy Studies (CEPS). Brussels, 2021. 75 p.
4. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and the Council of October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *OJL 315*. 14.11.2012. P. 57–73.
5. European Parliament resolution of 3 October 2017 on the fight against cybercrime (2017/2068(INI)). *OJ C 346*. 27.9.2018. P. 29–43.
6. Hecker B. Der Vertrag von Lissabon und das europäische Strafrecht. Bielefeld. H. 2. 2009. S. 81–86.,
7. Herlin-Karnell E. The EU as a Promoter of Preventive Criminal Justice and the Internal Security Context. *European Politics and Society*. Vol. 17. № 2. 2016. P. 215–225.
8. Kostoris R.E. Handbook of European Criminal Procedure. Springer International Publishing AG, 2018. 445 p.
9. Nuotio K. On the Significance of Criminal Law Justice for Europe. Europe in Search of 'Meaning and Purpose'. Forum Iuris. Helsinki, 2004. P. 175.
10. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a computerized system for communication in cross-border civil and criminal proceedings (e-CODEX system), and amending Regulation (EU) 2018/1726, COM (2020) 712 final.
11. Schroeder W., LL.M. (Berkeley). Limits to European Harmonization of Criminal Law. *Eurocrim*. № 2. 2020. P. 144–148.
12. Staff Working Document Accompanying the Communication from the Commission on Digitalization of justice in the European Union: A toolbox of opportunities. European Commission. (SWD (2020) 540). P. 9.
13. Vervaele J.A.E. European criminal justice in the European and global context. *New Journal of European Criminal Law*. 2019. Vol. 10 (1). 2019. P. 7–16.
14. Vettori B. Tough on Criminal Wealth, Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU. Springer. 2005. 120 p,
15. Weyembergh A. La coopération judiciaire pénale au sein de l'Union européenne. Les innovations du traité de Lisbonne. Incidences pour le praticien. Sous la direction de N. de Sadelier, H. Dumont, P. Jadoul, S. Van Drooghenbroeck. Bruxelles : Bruylant, 2011. 331 p.
16. Волошенко О.В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4(4). С. 3–7.
17. Захарова О.В., Рудий А.Т. Засади захисту інформації в інформаційних системах підрозділів МВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Випуск 4. С. 349–357.
18. Касапоглу С.О. Формалізм і формальності в реалізації норм кримінального процесуального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. № 2(9). 2017. С. 209–217.

19. Лісіцина Ю. Діджиталізація кримінального судочинства. Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні : колективна монографія / І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін. ; за ред.: І. Гловюк, Н. Лащук. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2021. 388 с.

20. Нестеренко С.С. Тенденции развития института оказания правовой помощи по уголовным делам в XXI веке. *Альманах міжнародного права*. Вип. 2. 2010. С. 284–293.

21. Шостко О.Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах : монографія. Харків : Право, 2009. 400 с.

22. Климкевич Р.А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація : дисертація ... доктора філософії. 081 «Право». Львів 2022. 261 с.